

РАНКО МЛАДЕНОВИЋ

## КАД ФРЕСКЕ ШЕТАЈУ...\*

*Прво њисмо из Дечана*

(*Време*, год. XI, бр. 3462, Београд 22. август 1931, стр. 3)

Дечани, у августу.

Нова пруга кроз Ибарску долину вијуга као змија око тела неког митолошког грешника. Тунели као да личе на старе скривнице, чија су врата обијена после толико векова. Кад одјекне кроз њих пригушени писак локомотиве, нема одјека. Свака стена је избраздана дубоким и старачким борама. Планине, излокане, жуте, изгледају као миропомазане мошти. Ваљда зато, што су ту у близини Жича и Студеница. Ова долина, кроз коју су бежале поворке изнурене војске и народа, приликом последњег слома Србије, личи сада на лепо побусани гроб, преко кога су стављене железне трачнице. Ништа не подсећа на ужас, већ на лепоту природе. На станици Полумир, где је некада Свети Сава покушао да помири два брата, дочекују воз неколико уплашених особа, више да га виде него да му се приближе. Када воз поново даље крене, не беже само овце уз падине, већ и пренеражени људи. Њихова лица потпуно личе на фреске, намалане у нашим старим манастирима. То нису шумадијска лица, од јуче, без верског грча у погледу и покрету. То су лица без симетрије, праистара и згужвана.

Сељанке држе кудељу у рукама и лагано се мичу. Сасвим други ритам живота, који нема везе са севером. Ибарска клисура прелама на двоје, не само брда и стење, већ и људе. Ми их не схва-

---

\* Неколико августовских дана 1931. године, током којих је обилазио српске светиње на Косову, али и пратио трагове повлачења српског народа у Првом светском рату, Младеновић је претворио у путопис „Кад фреске шетају...”. Подељен у три дела, путопис је објављен у листу *Време* 1931. године (бројеви 3462, 3463, 3466).

тамо; ми их чак вређамо својим испитивачким погледом. Али они се ћутке мичу даље. Загледају се у захукталу локомотиву, и брзо оборе очи. Отаџбина им данас доноси механизам, али не и срце. А они крију своја срца. Исто су то чинили и њихови преци некада, у борби са Византијом. Разговарам са једним старим чобанином на једној станици, где чекамо да се укрсте возови. Пита ме, коју славу славим. Вероватно сумња у мене, и верује да сам странац. Ја му кажем да моји славе Светог Николу. Он се смешка полудивље, а очи му клизе као зејтин у кандилу. Тврди ми, да и код њих највише славе Светог Николу и Светог Јована. Али, вели, сви ми који те славе славимо, кукавице смо по пореклу. Изненадим се, а он наставља. Сазнајем да слави сасвим неког ретког свеца, чије име не знам. Ми, вели, што славимо ретке и мале свеце, ми смо храбри. Наши дедови, још пре Немањића, нису лако променили своју стару веру. Појединачно су се покрштавали после дугог отпора. А вама, вели, нареди жупан, и цело племе одмах пређе у нову веру. Зато сте били, вели, кукавице, а ми нисмо! Воз креће даље, и ја немам времена да га разумерим. Видим, кроз прозор вагона, како се његова савијена силуета миче као фреска и губи у брда...

Ова возња кроз прастару Рашку заиста има чудне дражи. Непрестано изазива визије из прошлости. Од ње, па на југ, почињу преци да устају из гробова, и да немо гледају око себе. Наши стари сањали су да освете Косово, да дођу са севера у шлемовима и у оклопу, пешке, у бојним редовима. Зато што је некада и кнез Лазар са својим велможама дошао са севера. Тако је најзад и Косово освећено, под притиском једне вековне визије. А сада, ново поколење долази на Косово, али – локомотивом! Нису потребна више ни копља ни мачеви. У спортском оделу, са качкетом на глави и лушом у устима, часком пројурите кроз древну Рашку. Пред очима се одједном, као утвара, појави Звечан. Старе зидине на врху литице, изгледају као распрсла плomba на поквареном зубу. Распада се од времена, али можда и од кобне судбине. Некада се ту завршила трагична борба између оца и сина. Сада на подножју литице, чучи мала железничка станица „Звечан”. А некада су ту велможе јахале и одјахале у непознате и далеке стране, да саопште, да је краљ Стефан Дечански, по наредби свога сина цара, издахнуо удављен. Гледам у небо изнад Звечана. Небо је пругасто. Две пруге на земљи пода мнош, и две пруге на небу нада мнош; између њих звечанске зидине. Као да се у том симболу, оцртавају на небу, крајеви од затегнутог ужета око врата несрећног оца. А син очекује мирно чауша, да га извести о свршеном чину.

Воз стаје у Митровици. Фесови разбијају визију, као нешто што је дошло ту после свега што се десило у далекој прошлости.

Почиње филм. Нестају фреске које су дотле шетале. Ту баш где почиње Косово, њих нестаје. Враћају се у манастирске зидове, или у гробове. Нешто вас гони да идете за њима, да их потражите опет, да разговарате њиховим немуштим језиком. Далеко тамо, преко Метохије, осенчило се небо планинама. Тамо су побегле фреске. Треба их потражити под епском тишином планинских сенки. Седате у ауто, као какав залутали Мики Маус, и јурите кроз Метохију, чија се поља таласају сва у резбарији боја. Арнаути корачају мирно. Један само јаши, држи зубима узду, а рукама прегледа своју танку пушку. Он то сада чува безбедност. А ја сам се загледао у далеке огранке Проклетије, који се све више приближавају к мени. Стићи ћу предвече у Дечане, на чијем се кубету сјаји олово, а врх њега крст. Подићи ћу тамо, у древном манастиру, поклопац на гробу светогa ктитора, а он ће ми пружити своју балсамовану руку, на којој се блиста златна гривна, понета још пре драме у Звечану, као вечито и кобно знамење...

*Друго писмо из Дечана*

(*Време*, год. XI, бр. 3463, Београд 23. август 1931, стр. 3)

Дечани, у августу.

Једино у Дечанима, када се дође у њих, нађе се више него што се прича и пише о нашим старим манастирима. Чим је један чупави испосник, пошто се прекрстио, подигао поклопац од ковчега, у коме леже мошти Стефана Дечанског, рука свечева лежала је на покривеним прсима. Суви, поцрнели прсти елегантно се пружају, као на некој византијској икони. Кости и кожа као од воска. Сваке педесете године пресвлаче одежде свецу, у највећој тајности, јер старе иструле. За шест стотина година било је преко дванаест пресвлачења. Они који присуствују томе чину, под заклетвом, носе тајну у гроб. Рука свечева тако је мирна и отмена у своме ставу, да нико не може ни замислити, да се ужасно грчила при насилној смрти у Звечану. Као да се смирила само због целивања.

Главу никоме не показују. Она је покривена златним ореолом. Дрхтећи, испосник ми је открио ноге, да их изузетно видим. Дугачка стопала, мало раскречена, као Христова на крсту, опружила се, палци се одупрли о црни ковчег. Подметнули су памук између њих, да се не окрзну. Чарапе на ногама нове и целе. Пресвукли су му их последњи пут пре двадесет година. Старе су биле исцепане зато, што се светац диже каткад ноћу и хода по манастирским одајама, да казни или благослови кога треба. Пре неколико година доживела је Енглескиња сестра Волес једно свечево чудо. Под

њеним надзором, у ћелијама су храњена ратна сирочад. Деца су једне ноћи скочила из сна, јер је пред њима стајао старац у златним одежама. Кад је један дечак нарочито вриснуо, старац се изгубио. Сутра дан исти дечко признао је да је погрешио, јер је узео два гроша са иконе у цркви. Слична чудеса Светог Стефана допрла су чак до Њујорка. Американски писац Трен, у своме роману *Изљубљено јеванђеље*, чији се мотив развија и догађа у нашој средини, помиње Дечане, и у њима заветне свеће царице Милице и крст цара Душана. Чудни осећај обузима човека, кад посматра ћивот Стефана Дечанског пред олтаром, а преко пута од њега велики, оригинални мермерни престо његовог сина Душана. Као да се син, седећи некада ту, наднео над својим мртвим оцем, можда са грижом савести.

Фреске непрестано шетају пред мојим очима. О њима се доста писало. Али се најмање писало о чудним конзолама у цркви и око цркве, над порталима, прозорима и испод крова.

Пуно митолошких мотива, пуно демона у рељефу, који чувају манастир кроз векове. Када се зна да је манастир зидао Вита, протомајстор из Котора, што потврђује урезани запис у мрамору из 1335. године, јасно је, зашто су многи украси у романском стилу, и што нису израђени у духу источне цркве. Кентаури и аждаје стоје укочени од времена. Једној великој животињи трчи низ кичму друга мала животиња. Два гола и бујна пешака држе се рукама за заједнички венац, и трче, са келтским капицама на глави. Једна аждаја скаче, савијена у круг, уздигнутих крила. На другом месту кентаур, са буздованом у руци хита у борбу. Изнад једног прозора, Адам и Ева заљубљени до ушију једно у друго, стоје стидљиво загрљени, са обманом да ће живети на земљи срећно. Пси, јарци, телад, свиње, орлови, киклопи, људи са роговима на глави, утваре са исплаженим језицима једна против друге, ошишани овнови – све је то извајано у чудне конзоле, поређане око зидова, као да се немо рву у митолошкој борби. Једна чудна птица, са девојачком главом, са шеширом на глави, а змијским репом, загледа вам се упорно у очи. Кажу, да је то птица коју је убио Херкул. Под једном палмом лежи на леђима дивна девојка и спава. Њој се приближава и пузи све ближе велика аждаја, и шчепа је зубима испод колена. Она се од бола буди, од бола гризе своје прсте и пада у несвест. Језива слика романског утицаја.

У очи им ставили олово, које се сјајати на месечини, и осетите како су те очи живе, мичу се и прате вас. Опколи вас језа у усамљеном манастиру. Али, када поново погледате у конзоле, затаји се хришћанско страхопоштовање. Над вама се наднео цар Трајан са козјим ушима! Један мајмун загрлио шапама неки предмет,

посматра га пред собом, и ужасно се церека. Та његова поза исмевања свега, улива вам раздрагани оптимизам. До мајмуна, женска глава. Исплазила језик саблажњиво и мами вас к себи као вечити грех. Мало даље од ње, глава свирачице. Бујна и округла лица, са расутим косама низ рамена, она свира. Инструмент јој виси о лепом врату. Затим опет један ђаво. До ђавола страшна наказа. Чучнула и бленула злобно у небо. Она представља човека. И одједанпут бежите од тог човека, и загледате се у благи Христов поглед, на фресци у врху кубета. Над Христом се наднео шестокрилни серафим и штити га од поновног силаска на земљу. Осетите како остајете на земљи. Под ногама вам хладне плоче, испод којих у гробници леже сахрањене косовске велможе, које је још царица Милица покупила и донела ту на вечито труљење. Када се при изласку окренете и загледате још једном у олтар Светог Димитрија, отпрати вас погледом конзола главе једне жене, са подстриженом косом до ушију. Овај стари бубикопф на олтару, изненади вас последњи пут. А кад се манастирске двери затворе, иза њих змирка лукаво само још лево око игумана Леонтија, који бди над лавром.

*Пећка ѡаѡријарѡија, у авѡусѡу*

(Време, год. XI, бр. 3466, Београд 26. август 1931, стр. 3)

Гротло Руговске клисуре, као нечија чељуст, зјапи над Патријаршијом, и као хоће да прогута ову стару гробницу над земљом. А у њој, све је излизано од времена. Ничег монументалног споља, као код Дечана; али унутра, осећа се мирис иструлелих векова. Поцрнеле иконе савиле се у угловима од целивања. Кандила висе на зарђалим и тамним жицама. Гробнице ћуте крај зидова. Тешки, црни камен није се помакао никада са гроба патријарха Јоаникија, онога који је крунисао цара Душана, и навукао на себе анатему византијске хијерархије. Ко би рекао да је ту, на Богојављење 1322. године, прогледао Стефан Дечански приликом крунисања, подигавши руке небу, а око цркве се разлегла радост и весеље народа и велможа. И данас стоје зазидана врата, кроз која је прошао после крунисања.

Сада само трепте разапете фреске по зидовима, преко којих се превукла тама од тамјана, као вео. Ужасна тишина, као у катакомбама. У Макаријевој припрати пружају се празне ниске камене купе, на којима су некада тајно држани скупови за време Турака. У то време највише су болесници ницице љубили камене плоче. Они који би ослепели, долазили су ту, вадили прах из очију са намаланих светаца, и посули га преко својих оболелих зеница,

крстећи се непрестано са вером да ће оздравити. Зато су свецима ископане очи...

Сада се Патријаршија оправља. Млади архитекта Ђурђе Бошковић прави је фанатик. Са шестаром у руци решава мистичне проблеме. Једино га свештеници тешко схватају, јер су испод разумевања целог подухвата. Читава борба између њега и братије. Сви мисле да он руши, а он у ствари зида, јер реконструише оно што је било, оно што је у ствари прастаро оригинално, и што није дозиђивано у току времена, по прохтевима ђудљивих игумана. Стари и нови слојеви фресака притисли су му душу. Одјекују чекићи, чују се потмули ударци, као да се прекопавају запуштене гробнице. Цео један зид се руши, који је некад додат неспретно. Испод зида појављују се стари сводови са фрескама. Откривен је испод цркве и темељ старе звонаре. Испод темеља пуно костију. На спољњем зиду олтара читав сплет древних шара. Бошковић скакуће по крову Патријаршије и трља нервозно руке, јер је пронашао хемијско средство којим ће отрти креч, да би шаре засветлеле у старој боји. Испод главног кубета појављује се његово најважније откриће, које он чува у тајности. Обара читав слој фресака из прошлог века, у трагању за првобитним фрескама. И није се преварио. Испод обореног слоја, појавила се дивна анђелска глава једног непознатог свеца из 13. века.

Млади Ђурђе Бошковић гледа у њега заљубљено. Очи му се сијају и сав дршће од неког надахнућа. Фреска овог свеца, намалана у 13. веку, изубијана је длетом, и Бошковић само што не заплаче због тога. Мајстор, који је то у прошлом веку радио по неоправданом налогу неког игумана, да би се само што лакше на тај начин ухватио нови слој малања, учинио је злочин. Добро што није жив, иначе би га Бошковић зазидао жива испод звонаре. Јер он сав дише – утонуо у своју мисију, од које се најзад само болује. Зато се Ђурђе Бошковић претворио и сам у фреску која шета. А крај њега, као певац, неповерљиво корача игуман Сава, са огромним, дебелим трбухом, преко кога се раширила црна риза. Дугачку, седу косу, као перику, савио је у перчин и завезао је јемствеником, којим се прошивају акта, књиге или тапије. Ни најмање му није стало да личи на фреску...

Кад смо сутра дан пошли кроз Руговску клисуру, ветар је завијао као гладни вуци, али пријатно. На дванаест километара застали смо пред ханом. Мирис дивље шуме и свеже пастрмке, одвојили су нас од сећања на манастир. Али побожни свет ипак непрестано мисли на божји прст. Испод једног камена, над старим испосницама, извире лагано скоро црна вода. Народ верује да је света. А ја бих рекао да је црна због Сокићевог ћумура, из недалеког рудника. Успут срећемо по кога лепог и витког Арбанаса, са

црним оком које креше испод белог и накривљеног кечета. Дивна раса и жалосна сиротиња! Успели смо се најзад на чувени Чакор. Низ литице и серпентине, као да се крећу поворке измученог народа у повлачењу. А пред нама, као фатаморгана, блистају у даљини врхови Комова у Црној Гори, и страшни зупци Проклетије у Албанији. На врху Чакора, ћутање. Предвече, када смо се натраг спуштали, у једној котлини горела је усамљена шума. Она гори већ десет дана, упаљена сама од себе. Арнаути је гасе, али их нова ватра увек демонски опколи, и они се једва спасавају. Тако дан и ноћ пламти урвина, а огромне и усијане сенке опртавају се до муклог неба.

За нама мрак, који нас прати у стопу. А горе на Чакору поново ћутање. Ничега новог. Само се сенке мртвих војника и деце, дозивају тајанствено кроз ноћ. Као да хоће да нас поздраве, и да подсети на своју судбину из страшне скоре прошлости. Али се преко мртвих, на жалост, увек код нас прелази. Чим смо попили у Бјелухи, испод Чакора, густо овчије млеко – јардум – живот је прострујао кроз вене и очилио нас за повратак међу живе.

Вече у Пећи пуно је свежег ваздуха. Припио сам се уз честитог председника суда Јована Урошевића, другарски и присно. Он ми прича о гогољевским типовима под пећанским ћепенцима, а широко, од ћеле, чело жути му се као бакарни тас у амаму. Живот у Пећи кроз је патријархалан. Никакве везе нема са визијом из древне прошлости. Успавани ритам живота укочи сваког туристу. Па ипак, прави Пећанци су још увек фини и мање седе беспослено него црногорски пензионери по доклатима. Кад прохуји на свом путу и застане у чаршији аутобус из Црне Горе за Косовску Митровицу, сви застану и уживају у догађају. Мали магарци ваљају се по улици и ричу, и нико на њих и не обраћа пажњу. Кафанске певачице изгледају свима невине. А увече певају, и глас им жубори као танки поточићи, који клизе скоро испод сваке куће, уместо канализације.

Узалуд је Патријаршија уз крај вароши. Прошлост је сасвим нешто посебно. Чиновништво живи у своме кругу, и чека вести из далеког Београда. И тако увек, тако до века. Кад месечев срп засече планине изнад Пећи, шетају кроз махале заљубљени парови. Камене чалме на турским гробовима измешају се са њима, те тешко да се разликују живи од мртвих. А у чаршији, спуштају се лагано ћепенци, и жене у шалварима одмичу, док звекир не ућути на капицима. Само млада Хајрија Тахирбегова скинула је ферецу са лепог лица и шета, као последња фреска крај затворених капицика, док је мујезин са минарета не позове на молитву.

Приредила

*Ивана Иџњайов Појовић*